

O knize "SVĚT BEZ ÚSTAVŮ - Milan Cháb"

Kniha Svět bez ústavů vznikla ze dvou důvodů. Jednak jsme chtěli zachovat něco z toho, co napsal a za svého života říkal Milan Cháb, a objevit v jeho slovech inspiraci pro další kroky při proměně ústavní péče na přátelské sociální služby. Druhým důvodem je snaha přispět k pokračování "rozsáhlého, mnohotvarého projektu na osvobození lidských duší", jak Milanovo celoživotní úsilí nazvala Tereza Hradílková.

Kniha zaznamenává kroky jednoho (ojedinělého) ředitele ústavu sociální péče na cestě k proměně této instituce na regionální agenturu sociálních služeb, jejímž hlavním smyslem je praktická obhajoba přirozených práv lidí ohrožených institucionalizovanou péčí. Příklad Milana Chába ukazuje, kam až lze dojít: ústav v Horní Poustevně téměř zmizel - proměnil se do devatenácti domácností v šesti obcích Šluknovského výběžku a zatím šest lidí z ústavního kolotoče vystoupilo a začlenilo se do běžného života. Na druhé straně kniha ukazuje omezení takového úsilí za současného stavu - slovy Milana: "problém ústavu není řešitelný na úrovni ústavu". Magistrát hlavního města sice vyhlásil, ale nikdy nezačal realizovat "dlouhodobý program deinstitucionalizace". Nevznikla agentura služeb pro lidi s mentálním postižením na území hlavního města v souladu s žádostí ze 29. června 1994. Stále chybí společenská poptávka po sociálním začlenění lidí s mentálním postižením: "myšlenka institucí je přijímána, nespokojení chtějí jen lepší prostředí". Žádný další ústav se už nevydal na podobnou cestu transformace na agenturu komunitních služeb.

Ti, kteří znají dnešní neradostnou realitu života lidí v ústavní péči a kterým nestačí rozdělit hromadné ústavní ložnice na menší pokoje, vyměnit okna a změnit název "ústav" na "domov", mohou v knize najít směr další cesty. Napříč Milanovými texty lze vysledovat několik klíčových témat, které stojí za to promýšlet a nalézat způsoby jejich uplatnění v praxi:

Základním Milanovým tématem je hledání odpovědi na otázku: proč ústavy existují. To dává Milan do souvislosti s výsledky působení ústavů: "... smysl ústavu je dán negativně, péčí o neschopné, nemůže ... neschopné činit schopnými...". "Myslet od začátku" tu znamená hledání skutečného důvodu poskytování ústavní péče a cílem formulovat úkol sociálních služeb jinak než jako snahu uklidit určitou skupinu lidí do ústraní.

Analýzou právních norem dospěl Milan Cháb k tomu, že "... ústav neposkytuje nic jiného, než poskytuje okolní svět z veřejně dostupných zdrojů; rozdíl je v tom, že to poskytuje ve světě uzavřeném, ústavním, z vlastních zdrojů." Umístění v ústavu vnímal jako **segregaci skupiny lidí na základě společného znaku** do zvláštního zařízení (ghetta). Výsledkem segregace je stav sociální nouze, která je důvodem, proč obyvatelům ústavů poskytovat sociální pomoc. Milanova práce dokazuje, že vhodnou sociální pomoc lidem ohroženým institucionalizací mohou poskytnout i ústavy - pokud ovšem začnou podporovat samostatnost obyvatel a jejich přechod do běžné společnosti.

Odhacení původního významu ústavů a podstaty toho, co poskytují, vede k pochopení: ústavy nemá smysl reformovat - vylepšovat, ale jedinečně transformovat - proměňovat na služby jiného charakteru.

Milan často upozorňoval na chybějící **vymezení pojmu mentální postižení** a nutnost přijmout definici, která bude zohledňovat sociální dopady postižení. Stále platné právní normy definují cílovou skupinu uživatelů ústavní péče kruhem: "do ústavů se přijímají občané, kteří ... potřebují ústavní péči". Prováděcí vyhláška zná pouze blíže neurčený pojem "mentálně postižení". Milan z tohoto důvodu začal používat nejbližší vhodný termín "mentální retardace", který je známý z Mezinárodní klasifikace nemocí.

Dalším z ústředních témat Milanovy práce bylo **právní postavení lidí v ústavech**: "Pohled na člověka v ústavní péči jako spoluobčana a následně zhrození, které musí nastat: teprve to přiměje ke skutečné změně". Nezbytnou složkou v přístupu k lidem s postižením byl pro Milana koncept

negativní svobody: "nikoli cesta privilegií, ale cesta přirozených práv; ne právo na něco, ale spíše svobodu od něčeho - třeba od institucionalizace".

Milanův postoj k lidem s postižením je charakterizován zejména uvědoměním si vzájemné závislosti lidí, reciprocitou vztahů. Oddělením skupiny lidí do ústavů trpí i ostatní. Lidé odsunutí duchovně i teritoriálně na okraj společnosti, do Šluknovského výběžku " ... jsou ti, kteří měli být na konci světa, paradoxně předními na začátku světa: s mimořádným úspěchem vyvažují místní svět nevěstinců, fialových zrůd z umělého plyše, falešných lihovin ...". Na principu vzájemné závislosti jsou postaveny také návrhy dvou projektů Zaručený čin a Holubník (ne škola): "... role učitele a studenta nejsou přiděleny, resp. jsou proměnlivé a vzájemně zaměnitelné ... potkávají se zde lidé, kteří podporu potřebují, s lidmi, kteří podporu umožňují...".

Ve vztahu k lidem s postižením považoval Milan Cháb za hlavní úkol sociálních služeb vytváření příležitostí srovnatelných s příležitostmi vrstevníků. Tento prvek se stal známějším zejména prostřednictvím publikované metodiky hodnocení kvality ústavní péče: "teprve srovnáním s tím, co mohou a běžně dělají vrstevníci svěřenců a obyvatel ústavu, nastavujeme měřítko uzavřenému světu ústavů".

S porovnáváním možností lidí v ústavu s vrstevníky mimo ústav souvisí také vymezení pojmů péče a podpora, které Milan Cháb uvedl ve zmíněné metodice hodnocení kvality ústavů sociální péče. Poskytování podpory namísto péče umožňuje "dokonce i lidem s nejnaléhavějšími potřebami, aby mohli žít ve vlastních domovech".

Milan byl ve své práci i v životě zastáncem osobní odpovědnosti, která se do sociálních služeb může promítnout zavedením systému tzv. klíčových pracovníků. Klíčového pracovníka vnímal jako toho, kdo si iniciativně všimá potřeb, zdraví a spokojenosti konkrétního uživatele služeb a hájí právě jeho zájmy. Věřil v osobní ctnosti směřované k jednotlivcům: "Naše práce je taková, že za ni musíme osobně ručit; přebíráme osobní odpovědnost za ovlivnění osudů konkrétních lidí, jednotlivců, nikoli Člověka nebo lidstva ... tedy starostlivost versus princip".

Transformace ústavní péče byla pro Milana Chába totožná se změnami v zacházení s mocí. "Tzv. sociální péče znamená především obrovskou a skutečnou moc lidí pečovatелů na jedné straně nad lidmi pečovanci na druhé straně... jestliže život opečovaného probíhá v instituci pod jedinou mocenskou kontrolou, potom je tato moc totální (a koneckonců i totalitní); rozptýlení, uvolnění, rozdělení a lokalizace moci, rezignace na moc: to jsou priority".

Konkrétně měl Milan na mysli přetvoření ústavů na "regionální sítě sociálních, zdravotnických a vzdělávacích služeb pro občany, kteří jsou ohroženi institucionalizací". Síť chápe Milan jako "nehierarchizovanou nabídku ... všech forem podpůrných služeb uprostřed běžného občanského společenství", kde uživatel nestojí na konci řady: ředitel-vedoucí úseků-odborný personál-pomocný personál.

Mnoho se už napsalo a řeklo o politice sociálního začleňování, o níž se v posledních letech mluví zejména v souvislosti se vstupem do Evropské unie. Málo lidí si ale pod vznosnými formulacemi představí něco konkrétního. Texty Milana Chába jsou pro nás cenné úzkou provázaností teoretických východisek s ryze praktickými kroky v naší současné společenské realitě. To, co se podařilo Milanovi Chábovi, je praktickou ukázkou, jak v každodenní práci a v životě aplikovat politiku sociálního začleňování v původním slova smyslu.